

SAMUEL SMILES (1812-1904) I L'ANTROPOLOGIA DEL LIBERALISME VICTORIÀ

- **PETITA INTRODUCCIÓ [R. A.]**
- **TRES FRAGMENTS DE "L'ESPERIT D'INICIATIVA" [«Self-help»]**

- 1.- ESPERIT D'INICIATIVA: NACIONAL I INDIVIDUAL**
- 2.- HOMES DE NEGOCIS**
- 3.- CARÀCTER: EL VERITABLE GENTELMAN**

La personalitat i l'obra de Samuel SMILES (1812-1904) s'han anat esvaint quasi fins a constituir una curiositat només a l'abast de gent molt introduïda en l'estudi de la societat britànica del període victorià, o d'erudits en història del liberalisme. Tanmateix llibres com SELF-HELP (1859), CHARACTER (1871), THRIFT (1875) i DUTY (1880) assoliren a l'època un èxit editorial significatiu i van marcar l'educació moral d'un seguit de generacions, tot divulgant una mentalitat capitalista i calculadora i reivindicant el que s'acostuma a anomenar "evangeli del treball" [gospel of work] com a nucli generador i justificació última dels valors socials i personals. En certa manera, Samuel Smiles va ser (molt més que Mill i els utilitaristes) l'autèntic teòric i l'educador del sentit comú victorià.

Resulta obvi –però també reduccionista– dir que la seva obra resumeix les virtuts del "filisteu", del burgès incapaç de pensar res que s'aparti ni una mica del seny de la seva època; però en tot cas, els seus llibres presenten una panoràmica de la mentalitat (o potser millor "dels ideals") del liberalisme vuitcentista que no caldria passar per alt en la reflexió sobre el model del tòpic "homo economicus" i les seves conseqüències. En certa manera, la seva apologia del "Gentleman" proposa exactament el contrari del model interessant, purament calculador i a ras de terra que proposa la ideologia d'un "economicus".

Smiles havia nascut a Escòcia i quedà orfe de pare amb 10 anys, aconseguí llicenciar-se en medicina però exercí poc temps. De fet bàsicament fou un periodista (o millor un "publicista") i un conferenciant popular d'estil directe i gens retòric que aconseguí traduir a fórmules d'èxit els models morals –i les necessitats– de la burgesia del seu temps. Al llarg de més de vint anys es dedicà també a la gestió d'empreses ferroviàries, llavors en ràpid creixement.

La seva ideologia es resumeix en un individualisme radical i una apologia del liberalisme econòmic, de l'autodisciplina, de l'esperit d'iniciativa i de l'activitat "laboriosa" (mot molt d'època!) com a factors d'un progrés que Smiles concebia simultàniament en el pla moral econòmic i tecnològic, de fet indissociables. El gran tòtem que adorava devotament l'època victoriana fou "la civilització" –recordi's que aquest era també, a casa nostra, el títol del

periòdic de Jaume Balmes– i així la versió més altruista i ennoblida del burgès que no es resigna a ser “homo economicus” (expressada en forma bàsicament de “gentelman”) apareix com un abanderat del progrés: l’esperit d’iniciativa (traducció més immediata de “Self-Help”) és sobretot una virtut moral civilitzadora que cal interioritzar per tal de tenir èxit en la vida. Com diu el propi Smiles: «*el Cel ajuda els qui s’ajuden ells mateixos*». El principi –o mite?– de l’home ben educat, “de caràcter”, “de paraula”, “de bé i com cal”, ultrapassa de molt l’economicisme i impregna tots els racons de la vida, marcant un estil i un capteniment. Àdhuc funciona en la vida privada, que per a ell -tot cal dir-ho- no és gens diferent que la pública pel que fa als valors morals que la impregnen.

Si sembla important donar un cop d’ull a l’obra del vell Smiles és, precisament, per a evitar un reduccionisme que es dona molt sovint en la discussió sobre l’antropologia del liberalisme. L’obra del vell Smiles demostra que el liberalisme no fou en els clàssics una prèdica del desarrelament moral: ben al contrari, té una profunda dimensió comunitària i gairebé esportiva... autosuperació, iniciativa, capacitat d’innovació i esperit creatiu resulten senzillament imprescindibles en una mentalitat liberal. Tan decisius, al menys, com una determinada concepció de l’economia.

O explicat d’una manera molt més simple: per a ser de debò liberal cal ser, a més, un «*senyor*». I en conseqüència hi ha negocis que, tot cal dir-ho, potser són molt reditícis però no “fan senyor”. És important no confondre el liberalisme amb l’esquer del diner fàcil, de la “febre d’or” (com es deia al segle XIX) o del “pelotazo” (que és l’ideal del socialisme municipal nostrat a les primeries del segle XXI). Posats a recuperar el millor del liberalisme, el de Berlin o Popper, per exemple, no estaria de més recordar que l’esperit d’iniciativa és un motor que no s’exhaureix en l’economia i, especialment, que no es cap construcció desarrelada ni pot separar d’altres estructures o conjunts de valors socials i culturals. Traduïm uns breus paràgrafs de SELF-HELP (1859) en l’edició reeditada per Penguin Books (1986), [R.A].

L’ESPERIT D’INICIATIVA [«Self-help»]

Fragments

1.- ESPERIT D’INICIATIVA: NACIONAL I INDIVIDUAL

«El Cel ajuda els qui s’ajuden ells mateixos», és una comprovada màxima, que conté en poques paraules el resultat d’una immensa experiència humana. L’esperit d’iniciativa és l’arrel de tot el genuí desenvolupament en l’individu i, com es fa evident en les vides de molts, constitueix la vertadera font del vigor i de la força nacionals. L’ajuda externa és molt sovint afeblidora en els seus efectes, però l’ajuda que ve de dintre enforteix invariablement. Tot el que es faci a favor dels homes o dels grups retreu fins a cert punt l’estímul i la necessitat d’obrar per ells mateixos. I allí on els homes han estat subjectes a un excés d’orientació i de govern, la tendència inevitable és que es tornin comparativament ineptes.

Ni tan sols les millors institucions no poden prestar ajuda eficaç a un home. El màxim que podran fer serà, tal vegada, deixar-lo lliure per desenvolupar-se per si mateix i millorar la seva condició individual. Però en tots els temps els homes han tendit a considerar que la seva felicitat i el seu benestar estarien més ben assegurades a través de les institucions que per la seva pròpia conducta. En conseqüència, el valor de la legislació com a agent del progrés humà ha estat generalment molt sobreestimat. Constituir la milionèsima part d'una Assembla Legislativa, votant per un o dos homes, un cop cada tres o cinc anys, per més conscienciosament que aquest deure s'acompleixi, poca influència pot exercir sobre la vida i el caràcter de qualsevol home. Pel demés, cada dia es va comprènent més clarament que la funció del Govern és negativa i restrictiva, per comptes de positiva i activa, i consisteix principalment en protecció –protecció de la vida, de la llibertat i de la propietat. Sàviament administrades, les lleis garantiran als homes el gaudi dels fruits del seu treball, intel·lectual o manual, amb un sacrifici personal comparativament petit, però cap llei per més severes que siguin, no aconsegueixen transformar els indolents en industrials, els perdularis en prudents o els bevedors en sobris. Aquestes reformes només poden realitzar-se a través de l'acció individual, amb economia i esperit de sacrifici, que demana millors hàbits més que no pas drets més grans.

Es considera habitualment que el Govern d'una nació és a penes el reflex dels individus que la componen. El Govern que estigui pel davant de poble serà inevitablement rebaixat fins el seu nivell, mentre que el govern que va pel darrera del poble serà, al cap o a la fi, elevat. En l'ordre natural, el caràcter col·lectiu d'una nació trobarà els resultats adients al seu caràcter i al seu govern amb tanta certesa com l'aigua trobarà el seu propi nivell. El poble noble serà noblement governat, d'igual manera com l'ignorant el corrupte ho serà innoblement. De fet, tota l'experiència contribueix a provar que la dignitat i la força d'un Estat depenen molt menys de la forma de les seves institucions que del caràcter dels seus homes. Efectivament, una nació gairebé només és un agregat de circumstàncies individuals i la pròpia civilització no va més enllà del desenvolupament personal dels homes, dones i infants que componen la societat.

El progrés nacional és la suma de l'esforç, de l'energia i de la rectitud individuals, tant com la decadència nacional n'és de la indolència, de l'egoisme i dels defectes individuals. El que estem acostumats a considerar com a grans mals socials, constitueix, es verifica que en la major part dels casos només és el producte de la vida perversa dels homes i quan intentéssim mitigar-los i extirpar-los per mitjà de la Llei, reapareixerien amb renovada força, sota una altra forma, a menys que les condicions de vida i de caràcter individuals fossin radicalment millorades. Si aquesta perspectiva és correcta, se segueix, aleshores, que el patriotisme i la filantropia més nobles consisteixen no tant a alterar lleis i a modificar institucions, com a ajudar i estimular els homes per tal que s'elevin i es desenvolupin a través de la seva pròpia acció individual, lliure i independent.

Pot tenir comparativament poques conseqüències la forma com un home sigui governat des de fora, en la mesura que tot depèn de com ell, des de dintre seu, es governa a si mateix. El més gran esclau no és el governat per un dèspota, per gran que sigui aquest mal, sinó el serf de la seva pròpia ignorància moral, del seu egoisme i de la seva depravació. Les nacions que hagin estat esclavitzades al seu si més íntim, no poden ser alliberades per simples canvis de senyors o d'institucions; i mentre prevalgui la il·lusió segons la qual la llibertat tan sols depèn del govern, aquests canvis, no importa amb quines dificultats s'hagin realitzat, tenen un resultat tan poc

pràctic i durador com el moviment de les figures d'un teatre d'ombres. Els fonaments sòlids de la llibertat s'han d'assentar en el caràcter individual, que és també l'única garantia ferma de seguretat social i de progrés nacional.

(...)

2.- HOMES DE NEGOCIS

Els grans homes mai no menysprearen el treball honest i útil per tal de guanyar-se la vida, tot i que, simultàniament, aspirassin a coses més elevades. (...) Plató, conegut com el Diví degut a l'excel·lència de la seva saviesa, es va pagar les despeses del seu viatge a Egipte amb els beneficis l'oli que venia al llarg del dia, Spinoza es va mantenir polint lents mentre prosseguia les seves investigacions filosòfiques, Linné, el gran botànic, continuà els seus estudis mentre treballava el cuir i feia sabates. Shakespeare fou un empresari teatral d'èxit, tal vegada més orgullós de les seves qualitats pràctiques en aquests menesters, que de la seva consideració de dramaturg i de poeta. Pope opinava que el principal objectiu de Shakespeare en conrear la literatura, era el d'assegurar-se una honesta independència. Veritablement, sembla haver estat completament indiferent a la reputació literària. Ni tan sols se sap si va dirigir cap funció o si, ni tan sols, es va encarregar de publicar-ne cap, essent encara un misteri la cronologia de les seves obres. És cert, però, que prosperà en el seu negoci i va amassar prou capital per permetre's viure confortablement a la seva ciutat nadiua de Stratford-upon-Avon.

3.- CARÀCTER: EL VERITABLE GENTELMAN

La corona i la glòria de la vida és el Caràcter. És la més noble riquesa d'un home, constituint una categoria en si i un bé en la consideració general, dignificant totes les classes i exaltant totes les condicions socials. Exerceix un poder més gran que el de la riquesa i obté tota l'honra sense les enveges de la fama. Porta amb ell una autoritat que es distingeix sempre, perquè resulta de l'honra, de la rectitud i de la solidesa comprovades, qualitats que, tal vegada més que cap altra, imposen la confiança i el respecte de la humanitat en general.

El caràcter és la naturalesa humana en la seva millor forma. És l'ordre moral corporitzat en l'individu. Els homes de caràcter no són només la consciència de la societat, sinó que en tots els Estats ben governats, són les seves millors forces motrius, perquè són les qualitats morals les que, d'una manera general, governen el món. Fins i tot en la guerra, Napoleó deia que el moral té en relació al físic el valor de deu a un. La força, el treball i la civilització de les nacions, tot depèn del caràcter individual, i en ell s'afermen els fonaments mateixos de la seguretat civil. Lleis i institucions en són gairebé només les conseqüències. En el just equilibri de la naturalesa, els individus, les nacions i les races aconsegueixen exactament el que mereixen i res més. Amb la mateixa certesa que cada efecte té la seva causa, també la qualitat de caràcter d'un poble produeix els resultats que li són inherents.

(...)

Veritablement, el caràcter és poder en un sentit molt més elevat que el coneixement és poder. La ment sense cor, la intel·ligència sense conducta, la perspicàcia sense bondat, són poders a la seva manera; però gairebé només ho poden ser per al mal.

Poden instruir-nos o divertir-nos però de vegades és tan difícil admirar-les com ho seria admirar la destresa d'un carterista o l'art de cavalcar en un lladre de camí ral.

(...)

El veritable Gentleman és un d'aquells la naturalesa del qual fou forjada segons els més elevats models. És gran i antiga la designació de Gentleman, que ha estat reconeguda com a categoria en tots els nivells de la societat. «El Gentleman és sempre el Gentleman», deia el vell general francès al seu regiment de cavallers escocesos al Rosselló, «i invariablement es prova en les dificultats i en el perill». Posseir aquest caràcter és una dignitat en ella mateixa, que atrau l'instintiu homenatge de tots els esperits generosos. Fins i tot els qui no acostumen a vinclar-se davant l'estirp aristocràtica faran un homenatge al gentleman. Les seves qualitats no depenen de la moda ni de les bones maneres, sinó de la vàlua moral –no dels bens personals sinó de les qualitats personals. El Salmista el descriu sumàriament com aquell que «camina amb dignitat, treballa honestament i parla la veritat en el seu cor».

El gentleman es distingeix especialment pel seu respecte per sí mateix. Atribueix valor al seu caràcter, no per que pot ser vist pels altres, sinó per el que ell mateix veu (...) I com es respecta a si mateix respecta els altres. La humanitat és sagrada als seus ulls: d'aquesta consideració prové la delicadesa, la paciència, la bondat i la caritat (...)

El veritable gentleman té un pregon sentit de l'honor, evitant escrupolosament les accions mesquines. És elevada la seva honestat en les paraules i les accions. No dubta ni prevarica, no defuig les seves obligacions, ans és honest, íntegre i directe. La seva llei és la rectitud, l'acció segons la línia recta. Quan diu "sí" és una llei i gosa dir valerosament "no" en el moment adient.

La riquesa i la categoria social no estan necessàriament lligades a les genuïnes qualitats cavalleresques. L'home pobre pot ser un veritable gentleman en esperit i en la vida quotidiana. Pot ser honest, digne de confiança, recte, sobri, coratjós, digne i tenir esperit d'iniciativa –ser, doncs, un autèntic gentleman. El pobre amb un esperit ric, és en tots els aspectes, superior al ric amb un esperit pobre. (...)

(...)

Hi ha moltes proves a través de les quals es pot conèixer un gentleman; però n'hi ha una que mai falla: com *exerceix el poder* sobre els seus subordinats? Com es capté respecte a les dones i els nens? Com tracta l'oficial els seus homes, el patró els seus criats, el mestre els seus alumnes i l'home de qualsevol condició els qui estan per sota d'ell? El discerniment, la paciència i la bondat amb què el poder és emprat en aquests casos, poden, efectivament, ser considerats com a prova crucial del caràcter cavalleresc (...) Qui oprimeix els qui no tenen possibilitat de resistir-lo pot ser un esnob, però no és capaç de ser un gentleman. Qui tiranitza els petits i els desemparats pot ser un covard, però no un veritable home. Algú va dir que el tirà no passa de ser un esclau girat del revés.

La moderació és, de fet, la millor prova de cavallerositat. La consideració pels sentiments dels altres, tant pels inferiors i dependents com pels iguals, així com el respecte a la seva dignitat acostumen a impregnar completament la conducta del gentleman. Serà natural preferir un petit dany a córrer el risc de cometre una gran iniquitat per una interpretació injusta del comportament d'altri. Acostuma a ser indulgent en relació a les flaqueses, les falles i les errades d'aquells que no tenen els

mateixos avantatges que ell en la vida. Acostuma a ser clement àdhuc amb els seus animals. No es vanagloria de la seva riquesa, de la seva força o dels seus dons. No s'infla d'orgull amb l'èxit, ni se sent excessivament deprimat amb els retrets. No imposa els seus punts de vista als altres, però expressa lliurement la seva opinió quan és el cas (...)